

Uskonto kansainvälisen politiikan teoriassa

■ JYRKI RUOHOMÄKI

Jack Snyder (toim.): *Religion and International Relations Theory*. Columbia University Press 2011.

Columbian yliopiston professori Jack Snyderin toimittama teos pohtii uskonnon ja kansainvälisen politiikan suhdetta ja etenkin sitä, onko uskonnon rooli kansainvälisen politiikan teorianmuodostuksessa unohtettu, alituttu tai väärinymmärretty. Artikkelikokoelman kirjoittajat eivät pääse asiasta yksimielisyyteen. Toisten mukaan kansainvälisen politiikan teorias-

sa olisi tarvetta paradigman murrokselle, jonka jälkeen uskonnon merkitys teoriassa tulisi paremmin esiin. Joidenkin kirjoittajien mielestä taas uskonto mahtuu hyvin nykyiseen teoriakehikkoon, mutta ongelma on se, että tutkijat karttavat uskonnon merkityksen pohittamista.

Laajemmille yleisöille tunnetuin uskonnon ja kansainvälisen politiikan suhdetta pohtinut kirjoittaja on Samuel Huntington, jonka teesissä sivilisaatioiden törmäyksestä uskonnon rooli tulevien konfliktien sytyttäjänä on keskeinen. Kukaan käsillä olevan teoksen kirjoittajista ei kuitenkaan jaa huntingtonilaista lähtökohtaa. Jack Snyder toteaa esipuheessaan, että Huntingtonin teorialle ei edelleenkään löydy tukea reaali maailmasta, sillä valtioiden asemaa kansainvälisen politiikan keskiössä ei ole horjutettu ja politiikan rajanvedot ja jännitteet löytyvät edelleen valtioiden, eivät sivilisaatioiden väliltä.

Kansainvälisen politiikan teoriassa vallitsevan valtiokeskeisen näkemyksen mukaan valtion sisällä noudatettava hierarkkisuus ei päde valtioiden välisissä suhteissa, vaan valtiotoimijoista koostuva kansainvälinen järjestelmä on lähellä anarkiaa. Valtiotoimijat mielletään kuitenkin rationaalisiksi, jotka laskelmoiden pyrkivät maksimoimaan oman turvallisuutensa ja vaikutusvaltansa. Tämän lähtökohdan vuoksi uskonnon kaltainen territoriaalisesti rajaamaton ja irrationaalinen pidetty tekijä jää helposti teorianmuodostuksen ulkopuolella. Uskonnon tulkitseminen irrationaaliseksi ja uskonasioiden erottaminen valtios- ta ja politiikasta on historiallisen kehityksen tulosta, jossa tärkeinä

pisteinä toimivat Augsburgin rauhahan (1555) ”kenen maa, sen uskonto” -periaate, sekä Westfalenin rauhahan (1648) luoma valtiovaikeuksista koostuva maailmanjärjestys. Taus-talla on myös luonnontieteellinen vallankumous ja siitä seurannut mekanistisen kausaliteetin etsintä myös ihmistieteissä, jonka vaikutus näkyy vielä monen tämänkin teoksen kirjoittajan ajatuksissa.

Perinteisessä kansainvälisen politiikan teoriassa voidaan tarkastella tietyillä määreillä varustetun valtion reagointia eri ärsykkeisiin. Uskonnon lisääminen yhdeksi muuttujaksi mallin sisällä ajaa kuitenkin Monica Duffy Toftin mukaan nykyiset teoriat vaikeuksiin. Duffy Toft ei kuitenkaan ehdota, että teorianmuodostuksen pitäisi huomioida myös irratiolnaalinen, vaan että uskonnollisesti motivoituneita toimijoita tulisi tarkastella yhtä ratiolnaalisina toimijoina kuin muitakin. Duffy Toftin mukaan ratiolnaalisuuksilla on eronsa, ja vaikei uskonnollisesti motivoitunut toimija käyttäydy samoin kuin materialististen lähtökohtien motivoima toimija, voi uskonnollisen toimijan käytöstä kuitenkin selittää samoin periaattein. Pragmatiisuuden ja keinojen toissijaisuuden sijasta uskonnollisesti motivoituneelle toimijalle keinot ja päämäärät ovat erottamattomia. Tämä on Duffy Toftin mukaan ainoa varsinainen ero uskonnollisen ja ei-uskonnollisen toimijan käytöksessä.

Teorian uudelleenajattelua ei Duffy Toftin mukaan siis tarvita, koska uskonnollisia toimijoita säätelevät samat ratiolnaalisen vallinnan säännöt kuin muitakin toimijoita. Siispä myös uskonnollisten toimijoiden käyttäytymiseen kansainvälisessä järjestelmässä

voidaan vaikuttaa manipuloimalla hyötyjä ja kustannuksia. Duffy Toft tuleekin varsin lähelle idealistista näkemystä kansainvälisestä politiikasta, siis oppia jonka mukaan aatteilla ja ideoilla on merkityksensä toimijoiden ratiolnaalisen vallinnan lisäksi.

Valtioskeskeistä teorianrakentamista vastaan hyökkäävät teoksessa voimakkaimmin Timothy Samuel Smith ja Daniel Philpott, joiden mukaan klassisen- ja neorealistisen koulukunnan näkemykset valtion toimintaa ajavasta pyrkimyksestä vallan ja turvallisuuden maksimoimiseen ovat niin ahtaat, että teorian säätäminen ei riitä, vaan tarvitaan paradigman murros. Kirjoittajien mukaan sekä uskonnon kautta määrittyvät tavoitteet että uskonnollisesti motivoituneet toimijat ovat siinä määrin erityislaatuista, että nykyiset teoriat eivät pysty selittämään uskonnon merkitystä kansainvälisessä politiikassa. Valitettavasti kirjoittajien argumentit väitteensä tueksi jäävät heikoiksi, sillä artikkelissa itsessään käydään lähinnä läpi uskonnon merkitys kansainvälisessä politiikassa keskiajalta nykypäivään, eikä historiallinen katsaus riitä vakuuttamaan vasta artikkelin lopussa esitetystä paradigman muutoksen tarpeesta.

Osa teoksen kirjoittajista keskittyy pohtimaan, mitä tarkoitetaan sekulaarilla ja uskonnolla. Erityisesti sekularismin olemusta käsitellään ansiokkaasti, uskonnon roolin jäädessä yllättäen hieman kevyemmäksi. Elizabeth Shakman Hurd tarkastelee sekularismin vaikutusta kansainvälisen politiikan teorian kehitykseen. Keskeinen ajattelija tästä lähtökohdasta on Immanuel Kant, jonka ajatus siitä,

että ratiolnaalinen ja looginen ymmärrys voittavat maailmassa vääjäämättä, näkyy esimerkiksi Francis Fukuyaman kaltaisten kirjoittajien teksteissä, joissa sivuutetaan uskonto ja keskitytään sekulaarisen aatteiden ja ideoiden tutkimiseen. Historia on kuitenkin täynnä esimerkkejä sekulaarisen aatteiden, kuten nationalismin, ja uskonnon liitosta ja näiden kahden erottamisen toisistaan on usein keinotekoisia. Hurd osoittaa vakuuttavasti sekularismin toimineen poliittisena uskontojen luokittelijana ja normalisoijana. Joidenkin uskontojen, kuten juutalais-kristillisyyden, sisällöstä on hyväksyty huomattava osa, jotkut uskonnot on vastaavasti leimattu järjenvastaisiksi ja vaarallisiksi. Laisismi, eli valtion ja politiikan jyrkkä erottaminen uskonnosta, onkin harvinaisempaa kuin maltillinen sekularismi, jossa valtio voi tukea tiettyä valtiokirkkoa, kuten Suomessa. Uskontoa onkin käytetty poliittisena luokittelijana ihmisjoukkoja ja valtioita määriteltäessä.

Samaan uskonnon ja politiikan yhteenkietoumiseen liittyy myös Michael Barnettin artikkeli, jossa tarkastellaan länsimaisesta humanitarismin löytyvää sekulaarin ja uskonnon liittoa. Barnett kuvaa, miten liberaali kansainvälinen järjestys itseasiassa lepää pitkälti uskonnollisvaikutteisen maailman eurooppalaistamisprojektin varassa.

Keskeinen ongelma uskonnon poliittisuudesta puhuttaessa on, milloin voidaan sanoa ”puhtaan” uskonnon olevan toiminnan motiivina ja milloin uskontoa käytetään välineenä maallisten päämäärien ajamiseen. Tähän teemaan ei tässä teoksessa valitettavasti pu-

reuduta, vaan moni kirjoittaja jättää kysymyksen tyystin käsittelemättä. Parhaiten problematiikkaa avaa Michael Barnett esimerkillään Iranin presidentistä Mahmoud Ahmadinejadista. Nähdäänkö Ahmadinejad uskonnollisena ja irratiionaalisena toimijana, jonka politiikkaan ei voida vaikuttaa, vai pitäisikö hänet tulkita realistien tapaan rationaaliseksi toimijaksi, joka vain käyttää islamia ulkopoliittikkansa legitimointiin. Hyvältä vaihtoehdolta näyttäisi Monica Duffy Toftin tässä teoksessa ehdottama tapa, jossa myös Ahmadinejadin kaltaiset toimijat ovat tulkittavissa ja selitettävissä. Toisaalta, kuten Daniel H. Nexon esittää, uskonto tulisi rationalismin alalajin sijasta nähdä diskursiivisena kontekstina, jossa uskonto toimii yllättävien ja erilaisten poliittisten tekojen mahdollistajana ja rationaalisen valinnan kahleista vapauttavana voimana. Tästä perspektiivistä tarkasteltuna uskonnollisen retoriikan käyttö vapauttaa Ahmadinejadin toimimaan tavalla, joka ei olisi mahdollista ahtaassa realismissa. Tämän oivalluksen sijasta esimerkiksi konfliktinratkaisussa on normiksi muodostunut konfliktien ja käsitteistön rakentaminen mieluummin vaikkapa nationalistisen vastakkainasettelun pohjalta, esimerkiksi Lähi-idässä, sillä konfliktin määrittelyä uskonnolliseksi halutaan välttää uskontoon liitetyn irratiionaalin pelon vuoksi.

Historiallista materiaalia kirjassa on paljon. Augsburg ja Westfalen käydään läpi lähes joka kirjoittajan toimesta, samoin kolonialismi ja Augustinuksen tekemä jako maalliseen ja hengelliseen yhteiskuntaan. Harvemmin esiin tuotua tietoaakin tulee. Michael Barnett kuvaa

kiinnostavasti, miten Yhdysvaltain tahto vaikutusvaltansa globaaliin kasvattamiseen kumpuaa muun muassa amiraali Arthur Thayer Mahanin kirjoituksista, joissa Yhdysvaltain tehtävänä nähdään toimia kristinuskon universaalina levittäjänä. Historian toistamisen lisäksi usea kirjoittaja käy läpi sen, miten materialistiset teoriat, kuten realismi ja marxismi, näkevät uskonnon epäkiinnostavana yhteiskunnan pintarakenteena.

Teoksen perspektiivi on länsimainen ja yhdysvaltalainen, mutta kirjan viimeinen artikkeli Itä-Aasian uskontojen ja politiikan suhteesta on mielenkiintoinen, vaikka sen anti onkin etupäässä informatiivinen, ei niinkään teorianmuodostusta haastava. Kaiken kaikkiaan teos tarjoaa mainion kokoelman, jossa lukijalle tarjotaan kattava näkemys kansainvälisen politiikan teorianhistoriasta ja annetaan mieltävää uskonnon roolista paitsi kansainvälisessä politiikassa niin myös yhteiskunnassa yleisemmin.

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden tohtori ja vieraileva tutkija Columbian yliopistossa New Yorkissa.